

**TURKIJE
AAN DE
LEIE**

Tina De Gendt

**TURKIJE
AAN DE
LEIE**

50 jaar migratie in Gent

 | LANNOO

www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Dit boek kwam tot stand met de steun van het Fonds Pascal Decroos voor Bijzondere Journalistiek en het STAM.

STAM
Stadsmuseum Gent

FONDS PASCAL DECROOS
VOOR BIJZONDERE JOURNALISTIEK
fondspascaldecroos.org

Vormgeving: Studio Lannoo en Keppie & Keppie

Omslagfoto's: © Amsab-ISG, collectie Köse, stadsarchief

Foto's binnenwerk:

© Amsab-ISG: collecties Köse (47, 87, 129, 256), Tapmaz (56, 202, 203), Palit (61, 68, 112), Balcı (58), Karakaya (63, 112, 126, 185), Pehlivan (68, 147), Mussche (86), Koçak (87, 107, 189, 197), Haenebalcke (98, 134), Van Wouwe (102), Alcı (82, 120, 121, 208), Gök (133, 159), Waterschoot (153), Devreese (160, 214, 226, 230), Temel (198) en Biçici (209)

© Stadsarchief (90, 140, 141, 211, 259)

© Türkmen köy Nostalji Albümü (126, 158, 192, 193, 252)

© Lieve Colruyt (132, 164, 170), Paul Van Wouwe (102), Recep Cirik (156), Michiel Hendryckx (254)

© Tatjana Matysik (kaart Turkije en Gent, 287, 288)

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2014 en Tina De Gendt

D/2014/45/159 – ISBN 978 94 014 1123 3 – NUR 740

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

Woord vooraf door Daniël Termont	7
Inleiding. Turken aan de Leie	11
1 Wat voorafging	15
Gent, stad van textiel en migratie	15
Turkije, land van migratie	21
Het vertrek uit Turkije	26
België nodigt uit	32
De eerste elf van Gent	37
2 De jaren zestig: de geruisloze migratie	43
De avonturiers uit Emirdağ (1964)	43
De wet van vraag en aanbod (1965)	48
Toeristen in Gent (1966)	57
Het weerzien in Gent (1967)	63
De gastarbeidsters	68
De ontvangst in Gent	75
Het eerste migrantencentrum (1968)	80
3 De jaren zeventig: alle wegen leiden naar Gent	85
Naar Turkije en terug (1971)	85
Solidariteit en liefdadigheid	91
De eerste moskee (1973)	100
De mythe van de migratiestop (1974)	103
Mee met de karavaan	109
Alle wegen leiden naar Gent	114
De Turkse ondernemers van Gent	117
De Turkse babyboom	127
Kind van de jaren zeventig	131
Naar de Turkenschool (1976)	142
Tijd voor een woonbeleid (1977)	147
Het jaar van de actie (1978)	155

4 De jaren tachtig: 'We kunnen niet meer terug'	166
Op de vlucht voor de staatsgreep (1980)	166
De vallende regeringen van België (1981)	170
De liefde is op (1982)	174
De terugkeer van de sluier	181
De oprotpremie doet de deur dicht (1985)	186
De tweede ondernemersgolf	201
Een migrantenbeleid met dank aan het Blok (1988)	212
5 De jaren negentig: de kinderen willen een toekomst	217
Liefde op verplaatsing (1990)	217
Nieuwkomers in het land van melk en honing	227
Een Turk met een diploma (1992)	236
De scholierenstaking	243
Terug naar het land van gisteren	249
Het land van de overledenen (1997)	260
De moeder aller verkiezingen (1999)	264
6 Het nieuwe millennium: het volgende hoofdstuk	271
Nawoord door dr. Jozefien De Bock	276
De roots van de Gentse Turken	287
De roots van de Turkse Gentenaars	288
Literatuuropgave	290

WOORD VOORAF

DOOR DANIËL TERMONT

‘Turken zijn ook mensen.’ Het is maar dat u dat weet. Eind jaren zeventig organiseerde de Wetswinkel een bezettingsactie om de erbarmelijke huisvesting van de Turkse Gentenaars aan de kaak te stellen. Aan een gekraakt pand in de Lange Steenstraat hing toen een spandoek met daarop die zin. Het is ook nu nog confronterend die woorden op papier te zien staan. Was dat dan niet vanzelfsprekend? Hadden die ‘bruine(re) mensen’ niet ook twee armen en twee benen? En vaders en moeders, en kinderen? Natuurlijk. De vraag vandaag is: hoever zijn de geesten ondertussen geëvolueerd?

Tina De Gendt heeft een schitterend boek geschreven, niet alleen voor mensen die geïnteresseerd zijn in de Turkse migratie naar Gent, maar voor iedereen die meer wil weten over de geschiedenis van onze stad. Want die migratie is daar een wezenlijk onderdeel van. De Gendt (jammer van die ‘d’) heeft geen saai academisch naslagwerk geschreven, integendeel: haar boek brengt de migratiegeschiedenis tot leven, aan de hand van echte verhalen over en van Turkse Gentenaars. Over Ömer, de Albanese Turk die bij de eerste elf Turken in Gent was. Over de (ver)wonder(ings)jaren van Ayşe Palit, Fatma Pehlivan en Meryem Kaçar. Over de families Karakaya, Alcı en Tapmaz. Het vertelt het succesverhaal van dokter Ercan Çeşmeli in de jaren negentig en het ‘Çeşmeli-effect’: de eerste Gentse Turk die dokter werd, was een voorbeeld voor de hele Turkse gemeenschap.

De beginjaren van de geschiedenis gaan uiteraard niet alléén over Turkse Gentenaars, maar ook over de pioniers van de solidariteit: over het ongebreidelde engagement van idealisten zoals pastoor Paul van de Sint-Salvatorkerk, dokter Paulus Rubbens en dokter Ri De Ridder; over Peter Waterschoot en de Wetswinkel; over ‘Vuile Mong’ en ‘Propere Cécile’; over Luc Baeckeland; en over Agnes Van Camp en de vrouwenwerking El Ele. En natuurlijk gaan ze over Maurice ‘Marşal bey’ Maréchal, eerst ‘bemiddelaar’ in het stedelijk onderwijs, daarna (is er iets logischer?) pionier bij de Integratiedienst. En ik

heb ze nog lang niet allemaal vernoemd – daarom aan iedereen: hulde voor jullie fantastische werk.

Dit boek leest als een trein die chronologisch door vijftig jaar Turkse migratie naar Gent raast. Met mijlpalen zoals het jaar 1978, toen de Turkse Hulpilde erin slaagde om als allereerste organisatie in België een moskee aan te kopen. De staatsgreep door het leger in Turkije in 1980. De crisis die eind jaren tachtig in ons land bijna de helft van de Turkse mannen boven de 45 werkloos maakte. Het racisme dat in diezelfde periode de kop opstak, met de bordjes *Interdit aux étrangers*, en de schitterende tegencampagne 't *Is mijn vriend, blijf eraf* in 1986. Zwarte zondag op 24 november 1991. De invloed van Turkse imams, naar hier gestuurd door de Turkse overheidsdienst voor religie. De 'oprotpremie'. En de oprichting van het stedelijk onthaalcentrum voor nieuwkomers in 1997 (Gent was de eerste Vlaamse stad die zo'n centrum had).

In de jaren negentig zou de navelstreng met Turkije geleidelijk aan doorgeknipt raken. Jongeren baseerden hun identiteit steeds meer op de Gents-Turkse gemeenschap, met haar (ondertussen) bloeiende verenigingsleven, haar midstand en eigen culturele tradities.

Aan het einde van het boek maakt auteur De Gendt de cirkel rond met het pension van Maurice Maréchal, 'de peetvader van de Gentse Turken', in 2012. Daarmee is een hoofdstuk afgesloten. 'De Turken zijn Gentenaars geworden. Zelfs allochtoon zijn ze niet meer', staat er. Dat is waar. Maar we leven helaas nog altijd te veel naast elkaar in plaats van met elkaar. Enkele jaren geleden schreef Karel Van Keymeulen, éminence grise van het Gentse journalistengild, het al in zijn opiniestuk in de krant *De Gentenaar*: 'Hoe komt het toch dat je zelden of nooit mensen van vreemde origine ziet op de grote gratis nieuwjaarsdrink die de Stad Gent elk jaar organiseert op het Sint-Baafsplein?'

Op het moment dat ik dit voorwoord schrijf, is die vraag opnieuw actueel. Uit de recente resultaten van de Vlaamse Migratie- en Integratiemonitor van de studiedienst van de Vlaamse regering blijkt dat 51 procent van de Vlamingen nooit contact heeft met personen van vreemde herkomst in zijn of haar buurt. Bovendien maakt minder dan 30 procent van de Vlamingen minstens één keer per maand een praatje met personen van vreemde herkomst.

Bovendien: *the times they have a-changed indeed*. In de jaren zestig en zeventig was het simpel: als het hoogconjunctuur was, was er werk – en als dat vuil en/of hard werk voor laaggeschoolden was, dan ging men de arbeiders gewoon halen

in Turkije en Marokko. De migranten hadden werk en een dak boven het hoofd, de integratie zou dan wel volgen. Dacht men.

Uit de studie *Migrant zkt toekomst* van Pieter-Paul Verhaeghe (e.a.), die in november 2012 werd voorgesteld, blijkt dat het de laatste jaren de goede kant uitgaat met de *oude nieuwe Gentenaars*. De eerste generatie kwam, maar zou niet blijven; ze bleef tóch, maar bleef netjes binnen de eigen enclave. Pas nu hebben een verhoogde kennis van het Nederlands, opleiding, werk en succesvol etnisch ondernemerschap voor een opwaartse mobiliteit gezorgd. En dat zorgt er op zijn beurt voor dat zowel de ruimtelijke als de sociale segregatie gedaald is de laatste tien jaar. Turken wonen niet alleen meer naast Turken en trouwen ook iets vaker met Belgen. Er is meer interetnische interactie en dat is een goede zaak in een grote stad met zo veel verschillende gemeenschappen.

Maar: de geschiedenis heeft ons ondertussen ook geleerd dat het veel te traag gaat. Nog altijd is er sprake van achterstelling en discriminatie, nog altijd verlaten veel te veel jonge mensen van vreemde origine de school zonder diploma en vinden ze geen werk. Ondertussen kwamen de afgelopen jaren duizenden mensen uit Midden- en Oost-Europa naar Gent, na de toetreding van hun landen van herkomst tot de Europese Unie. Vaak is dat een gevolg van kettingmigratie: ze kennen al mensen in Gent, dus komen ze ook naar hier. Het gaat om een heel diverse groep die op zoek is naar een menswaardig bestaan. Van Polen die hier zeer tijdelijk zijn om te werken, tot Bulgaarse Roma die verjaagd werden uit hun eigen regio en met lege handen aankomen.

De uitdaging is dus: de juiste lessen leren uit de geschiedenis en daar het beleid op baseren. Of zoals Resul Tapmaz, ondertussen schepen in Gent, ergens aan het eind van dit boek zegt: *‘Wij zijn de Bulgaren van vijftig jaar geleden. Door de nieuwkomers vandaag te zien, heb ik pas opnieuw beseft van hoe ver we zelf zijn gekomen.’*

Hét sleutelwoord is: emancipatie. We moeten de mensen helpen zelfredzaam te zijn. Dat zal ongetwijfeld meer moeite kosten, want veel van de mensen die de laatste jaren zijn aangekomen, hebben vaak nauwelijks competenties. Meer nog: vaak hebben ze ook letterlijk helemaal niks. Vandaar mijn oproep, enkele jaren geleden al, aan de hogere overheden om ons te helpen de instroom te stoppen door de levensstandaard van de mensen in hun thuislanden te (helpen) verhogen. Want een nationaal systeem van sociale zekerheid kan geen internationale solidariteit schragen – laat staan dat een lokaal bestuur en OCMW

dat zouden kunnen. Hoe dan ook: de mensen die hier zijn, zullen we helpen een menswaardig bestaan op te bouwen.

We moeten bovendien een open, tolerante en interactieve houding stimuleren bij de bevolking en zelf het goede voorbeeld geven als overheid. Daar hebben we nog werk aan: het personeelsbestand van de stad moet een betere weerspiegeling zijn van de bevolking, de ‘superdiversiteit’ (155 nationaliteiten) moet nog meer naar voren komen in de beeldvorming in onze communicatie. Want die diversiteit is absoluut een verrijking. Maar het samenleven van al die mensen vraagt extra inspanningen van ons allemaal. Daarom beveel ik dit boek ook iedereen aan. De verhalen die erin staan bieden inzicht in het eigen doen en laten.

Lezer, léér uit dit boek! Ik ben ervan overtuigd dat het ons zal helpen om samen van Gent een nóg betere stad te maken.

Daniël Termont
Burgemeester Stad Gent

INLEIDING

TURKEN AAN DE LEIE

Met 20.000 zijn ze vandaag, de Turkse Gentenaars. Van elke twaalf mensen die je langsloopt in een Gentse straat, is er gemiddeld minstens één van Turkse origine. Afhankelijk van de straat die je inwandelt, wordt die kans groter of kleiner. De Sleepstraat geldt in 2014 als de ‘Turkse boulevard’ van de stad, terwijl de cafés in het steegje Klein Turkije er lang om bekendstonden jongeren met moeilijke namen zo veel mogelijk te weren. Of je die Turkse aanwezigheid nu als een meerwaarde of uitdaging beschouwt, je kunt er in de eenentwintigste eeuw niet omheen dat de Turken een heel bijzondere stad hebben gemaakt van Gent.

Zij zijn nochtans niet alleen. Gent telt onder haar inwoners vandaag meer dan 150 verschillende nationaliteiten. Gentenaren met interesse voor andere culturen hoeven dus al lang niet meer het vliegtuig op. Gewoon de buurman aanspreken is vaak genoeg. Eén op de vijf kansen dat u met iemand met een andere culturele achtergrond te maken hebt.

Toch kun je van Gent moeilijk beweren dat het een echte multiculturele stad is. Daarvoor zijn er te weinig verschillende culturele gemeenschappen aanwezig. Van de 50.000 niet-Europese inwoners zijn ongeveer 20.000 mensen Turks en zijn de andere 30.000 verdeeld over zo’n 150 nationaliteiten. Gent is veel meer bicultureel dan multicultureel. De Turken vormen, voorlopig althans, in alle wijken de meerderheid onder de etnisch-culturele minderheden.

Dat de stad Gent veel Turkser is dan de steden waar ze zich mee vergelijkt, maakt van haar ook een unicum in België. Nergens anders zien we zo’n afgetekende meerderheid van één nationaliteit. In Antwerpen en Brussel staat de Turkse populatie tegenover een beduidend grotere Noord-Afrikaanse groep. In Gent maakt de Noord-Afrikaanse gemeenschap ‘slechts’ 15 procent uit van de mensen met een migratieachtergrond.

Hoe Gent ‘Turkije aan de Leie’ werd, is de centrale vraag in dit boek. Het antwoord ligt vervat in het onwaarschijnlijke verhaal van de Turkse migratie naar de Arteveldestad, een verhaal dat precies vijftig jaar geleden begon. Toch is het

niet zo dat Gent vóór dat iconische jaar 1964 geen Turken over de vloer heeft gehad. Wie goed zoekt, vindt Turken in de lange Gentse geschiedenis.

De eerste bezoeker uit het huidige Turkije kwam niet vijftig jaar, maar iets meer dan duizend jaar geleden aan in Gent. Het ging om niemand minder dan de heilige Macharius, bisschop van Antiochië, een gebied dat vandaag Isparta heet en vanwaar nog altijd Turkse inwoners naar Gent vertrekken. In het jaar 1010 zou deze zeer vrome bisschop op pelgrimstocht zijn vertrokken door Europa, en helemaal aan het einde van zijn tocht kwam hij ook in Gent terecht, waar hij verwelkomd werd door de monniken van de Sint-Baafsabdij. Macharius bleek al snel over bijzondere kwaliteiten te beschikken, waaronder het blussen van brand, het genezen van zieken en zelfs het uitroeien van pestplagen, waardoor hij snel de liefde van het volk won. Net als zijn streekgenoten in de twintigste eeuw had Macharius oorspronkelijk het plan om na enkele jaren terug te keren naar zijn geboorteland, maar hij zou zijn hele leven blijven. Op 10 april 1012 overleed hij in zijn geliefde Gent. De inwoners van de stad waren zo getroffen door het verlies van hun Turkse gast, dat de goede man enkele dagen op zijn begrafenis moest wachten omdat zich steeds huilende en schreeuwende Gentenaren rond zijn kist verzamelden. Achteraf zou naar Macharius – die ondanks zijn vele omzwervingen overal te boek staat als ‘Macharius van Gent’ – nog een hele wijk vernoemd worden, waar hij eeuwen later vervoegd zou worden door honderden streekgenoten. De monniken zijn er tegen dan wel verdwenen.

Niet lang na Macharius’ dood meldt zich nog een andere Turk aan in de stad, deze keer echter niet in levenden lijve. Rond 1100 verrijst in Gent immers de grote Sint-Niklaaskerk. En Sinterklaas, dat weet elk kind, komt uit Turkije. Geboren in de derde eeuw in Myra (niet ver van Antalya), dat toen nog deel uitmaakte van het Romeinse Rijk. Sint-Nicolaas is vandaag nog steeds de populairste heilige ter wereld. In België alleen werden driehonderd kerken aan hem gewijd. Aangezien de Sint ook patroon is van schippers en bakkers, kon Gent als haven- en graanstad onmogelijk ontbreken in dat lijstje.

In diezelfde periode begon het bij een aantal Gentenaren te kriebelen om zelf de Turkse kusten te verkennen. Zij krijgen daarvoor de perfecte aanleiding, wanneer de paus massaal oproept om op kruistocht te vertrekken naar het Heilige Land. Filips van den Elzas, graaf van Vlaanderen en bouwheer van het Gentse Gravensteen, zal een van Gents beroemdste kruisvaarders worden. Omdat dezelfde Filips ook de geestelijke vader van de Vlaamse Leeuw is, werd heel lang beweerd dat hij het symbool uit Turkije had meegenomen. Dat blijkt nu, tot spijt van de cynici, niet te kloppen.

De Vlaamse Leeuw mag dan niet uit Turkije afkomstig zijn, een zeer hardnekkige legende vertelt dat niet veel later wel een ander belangrijk stadssymbool uit Constantinopel (het huidige Istanbul) werd overgebracht: de gulden draak van het Belfort.

Na Filips van den Elzas hadden de Vlaamse graven de smaak van de kruistochten goed te pakken. Zo vertrok Boudewijn IX in de veertiende eeuw naar het Heilige Land, kroonde zichzelf tot keizer van Constantinopel en bracht, aldus de legende, een gulden draak mee als souvenir, die na enkele omwegen op het Gentse Belfort belandde en daar nu nog altijd staat.

Nog een eeuw later was het de beurt aan Filips de Goede, hertog van Bourgondië, om op kruistocht te vertrekken. Deze keer zou Gent daar echter een stokje voor steken. De koppige Gentenaren maakten de hertog het leven zo zuur dat hij geen andere keus zag dan zijn geplande veldtocht naar Turkije af te blazen om Gent een lesje te leren. Terwijl de hertog de Gentenaren in 1453 in Gavere in de pan hakte, viel tweeduizend kilometer verder Constantinopel in handen van Mehmet de Veroveraar. Een woeste paus gaf Filips de Goede rechtstreeks de schuld voor dit verlies, die de hete aardappel op zijn beurt doorschoof naar de koppige Gentenaars. In zekere zin heeft Gent de Turkse invasie van Istanbul dus mede mogelijk gemaakt.

Niet lang na de installatie van het Ottomaanse Rijk begonnen overal in de Nederlanden stemmen op te gaan ten voordele van de sultan. In het Ottomaanse Rijk heerste immers godsdienstvrijheid, terwijl het Roomse Rijk alles wat protestants was op de brandstapel gooide. Sultan Süleyman de Prachtliedende goot olie op het vuur door de Vlaamse protestanten in brieven zijn steun te betuigen. Tijdens de beeldenstorm aan het einde van de zestiende eeuw schreeuwden de protestanten het dan ook uit: 'Liever Turks dan paaps'.

De roep om aanhechting van Vlaanderen bij het Ottomaanse Rijk overleefde de komst van de hertog van Alva niet. Opnieuw onder Spaans bewind, werd de 'Grote Turk' plots de grootste vijand van katholiek Europa. Pas wanneer in de negentiende eeuw de kapitalistische winst het hoogste doel werd, mochten Turken Gent weer binnen. De Turken waren immers vermaarde kooplui en meer dan bereid Gents textiel op hun lange tochten door Europa aan de man te brengen.

Vanaf het einde van negentiende eeuw schreven de eerste Turkse uitwisselingsstudenten zich in aan de Gentse universiteit en in het interbellum kwamen ook de eerste Turkse vluchtelingen in Gent aan, op de loop voor de in 1923 opgerichte Turkse Republiek van Mustafa Kemal Atatürk. Een van hen was Jean Daskalidès, een Griekse Turk geboren in Istanbul, die behalve een wereldberoemde chocolatier ook een begenadigde filmmaker, jazzmuzikant en wetenschapper werd.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het Turks-Joodse gezin Algazi in Gent gearresteerd en gedeporteerd. Na de oorlog bleven de Turken een tijdje weg. Tot zich in 1964 elf mannen kwamen inschrijven in het Gentse vreemdelingenregister. Dan kan ons verhaal pas echt starten, bij het hese gefluit van een wegrijdende trein in het station Gent-Sint-Pieters, waar een jongeman zijn zware koffer voor het eerst op Gentse bodem neerploft.

Maar laten we al wat vroeger beginnen. Die eerste elf zijn er immers niet zomaar gekomen, maar maken deel uit van een lange geschiedenis. In Gent begint het verhaal bijna twee eeuwen eerder, als in 1786 een andere Gentenaar voor het eerst zijn stad verlaat.

1

WAT VOORAFGING

Gent, stad van textiel en migratie

1786. EEN JONGEMAN VERLAAT DE STAD

Op die bewuste ochtend in het jaar 1786 stapt in de Waaistraat in Gent een jongeman in een paardenkoets. Hij is amper zeventien, maar zijn vader vindt het de hoogste tijd dat hij zijn steentje bijdraagt aan het familiebedrijf, de bekende leerlooierij Bauwens. Hij kent de knepen van het vak en is de oudste van twaalf kinderen. Hij moet het goede voorbeeld geven. Vader gelooft dat zoons interesse en aanleg voor machinerie goed van pas kunnen komen. En dus vertrekt Lieveven met een lange broek en een hoge hoed naar Engeland om de modernste productieprocessen te leren en, zo mogelijk, enkele ideeën mee terug te nemen. Wat zou deze jongen gezien hebben toen hij door het koetsraampje achteruit keek naar zijn geboortestad?

Gent, die fiere stede, was op het eind van de achttiende eeuw nog slechts een schaduw van de stad die keizer Karel in 1540 de strop had omgedaan. Terwijl Antwerpen, Amsterdam en Londen uit hun voegen barstten, lag Gent eeuwenlang gevangen achter de middeleeuwse stadsomwalling. En zelfs die paste de stad, aan de vooravond van de negentiende eeuw, zoals een broek dertig jaar later past: ze was veel te wijd geworden. Nu de Oostenrijkse keizer Jozef II de omwalling liet ontmantelen, leek de stad nog meer op een dorp. Bezoekers en inwoners vroegen zich dan ook hardop af: ‘Waar is die stad, ooit de grootste van België, gebleven?’

Nochtans kan niet beweerd worden dat Gent al die tijd in een comateuze slaap was verzonken. Vooral de laatste jaren was uit het stof van de straten het ene na het andere bedrijf verzezen. Er waren suikerraffinaderijen, liefst 65 tabaksfabrieken, papierfabrieken en zelfs een speelkaartenmanufactuur. De familie Coene was de eerste in een reeks textielmagnaten die Gent zou voortbrengen. Al in de jaren 1730 produceerden ze met zo veel succes fustein dat ze

ondertussen bijna 1000 werknemers hadden. En dan was er Jodocus Clemmen, die op sluwe wijze het geheim van het katoendrukken had ontfoetseld in Nederland en vanaf 1778 in de Veldstraat de eerste Gentse katoendrukkerij opende. Een voorbeeld dat navolging kreeg, want in 1799 waren er in Gent al 19.

Nee, Gent was geen schone slaapster geweest al die jaren, er broeide wel degelijk iets. Maar de meststof om dat Gentse onkruid tot een jungle te doen uitgroeien, moest nog geleverd worden. En precies dat zou Lieven Bauwens doen, toen de koets zich schokkend over de stofstraten van Gent in beweging bracht.

1814. DE VLUCHT VAN LIEVEN

Hoe verschillend moet die stad hem niet geschenen hebben toen Lieven ze dertig jaar later, in 1814, op de vlucht voor schuldeisers en deurwaarders, voor het laatst achter zich liet? De bevolking was toen al bijna verdubbeld (tot 61.000 inwoners) en daar had Lieven zelf een stevige hand in gehad. Dankzij de ‘Mule Jenny’, het mechanische spintoestel dat hij in 1798 in suikertonnen uit Engeland smokkelde, groeide Gent in een mum van tijd uit tot een stad met niet minder dan veertig katoenfabrieken en een honderdtal andere industriegebouwen.

De reputatie van Gent als ‘Manchester van het continent’ kwam niet alleen de Engelse burgerij ter ore – die zich haastte om Bauwens ter dood te laten veroordelen – ook onder de plattelandsbevolking van Vlaanderen en Noord-Frankrijk werd Gent al snel een begrip. Duizenden huiswevers, die precies door de concurrentie van de Gentse textielmagnaten geen inkomen meer hadden, zochten hun geluk in Gent.

In die immense toestroom aan werkvolk zonder alternatief vonden de winstzoekende ondernemers wat de kat vindt als ze bij het spek wordt gezet. Vooral in die eerste periode waren de uitbuitingen gruwelijk. De textielmagnaten maakten gretig gebruik van het onder de Franse Revolutie ingevoerde verbod op arbeidsvereniging. De werklieden hadden geen enkel middel tot verdediging en daar werd van geprofiteerd.

Lieven Bauwens bouwde zelf een weerzinwekkende reputatie op door gedetineerden in de stadsgevangenis aan de Coupure voor een hongerloon kleurstof te laten raspen voor zijn textiel. Hoewel er maar plaats was voor 400 gevangenen, perste hij in het vervallen Rasphuis liefst 1600 arbeiders binnen. De hygiënische omstandigheden en het arbeidsregime waren er zo slecht dat er elke dag een dode viel.

Ook zijn eigen fabriek in het oude Kartuizerklooster was al snel berucht. Bauwens verlaagde de lonen naar believen, soms van de ene op de andere dag, en pochte bij zijn concurrenten dat zijn fabriek voor 70 procent op vrouwen en kinderen draaide. Slim investeren noemde hij dat. Maar ook menslievend, vond hij,

want anders liepen die arme kindjes toch maar te bedelen op straat. Van schoolplicht voor de armen was op dat moment uiteraard nog lang geen sprake.

Het verbaast wellicht niemand dat Bauwens geen al te populaire figuur was in Gent, niet onder de arbeiders en ook niet bij zijn concurrenten. Toen hij, ondanks zijn inventieve pogingen om arbeidskosten te besparen, alsnog failliet ging en de benen nam naar Frankrijk, konden velen een smalende overwinningsglimlach wellicht niet onderdrukken. Lieve Bauwens, de verpersoonlijking van het burgerlijke genie enerzijds, de guurste kapitalistische uitbuiting anderzijds, bleek achteraf slechts de eerste zwaluw van wat in Gent zou komen.

DE EEUW VAN DE MIGRATIE

De rest van de negentiende eeuw zou het sociale en economische leven in Gent sterk bepaald worden door de massale migratie van plattelanders naar de stad. Tussen 1815 en 1900 verdrievoudigde de bevolking van Gent van 60.000 naar 170.000. Niet de bevolkingstoename op zich was een probleem, maar wel de onregelmatigheid waarmee die zich voordeed. Bepaalde jaren ontving Gent enkele honderden migranten, andere jaren liep het aantal nieuwkomers in de duizenden. In het rampjaar 1846, het jaar waarin de aardappeloogst mislukte, kwamen in totaal 55.000 plattelandsbewoners in de stad aankloppen.

Het hoeft niet te verwonderen dat deze massa-immigratie een enorme druk zette op de leefbaarheid van de stad. Gent bleef tot 1860 immers opgesloten achter de middeleeuwse stadspoorten en het gehate octrooirecht, dat pendelen onmogelijk maakte. De enige mogelijkheid tot uitbreiding was inbreiding: al snel was elke vrije straatsteen ingenomen door de industrie. Erg dankbaar waren de nutteloze kloosters, kerkgebouwen en kastelen – zoals het Gravensteen – die massaal tot fabrieken werden omgebouwd. Maar ook de achtertuinen van de fabrieksdirecteurs werden opgeofferd om er verdoken arbeidersgemeenschappen of ‘beluiken’ onder te brengen. De stad vroeg in die periode bij bouwplannen enkel inzage in het ontwerp van de voorgevel, waardoor de beluiken ongeremd woekerden. Rond 1840 woonden in Gent zowat 20.000 mensen in 600 beluiken, een kwart van de inwoners op 5 procent van de oppervlakte.

De leefomstandigheden waren er van in het begin onhoudbaar, maar naar oplossingen werd pas gezocht nadat de wantoestanden op een pijnlijke manier aan het licht waren gekomen. Het migratiejaar 1846 viel immers samen met de hongerjaar 1846-1847. Door de mislukking van de aardappeloogst werd de stad geplaagd door ondervoeding en epidemieën. In mei 1847 brak tyfus uit. Een jaar later teisterde cholera de stad. In enkele maanden tijd vonden bijna 3000 mensen de dood, waarvan 80 procent in de beluiken.

Steeds vaker braken revoltes en protesten los onder de arbeiders. De stad zag zich genoodzaakt een deel van de ruziestokers weg te sturen naar Verapaz in Guatemala, waar 'ze zouden kunnen eten en drinken op hun gemak en slapen als een varken'. Een ander deel kwam als gastarbeider in Frankrijk terecht, als spoorweginbouwers of in de spinnerijen van Roubaix. Tegen het midden van de negentiende eeuw bestond de helft van de inwoners daar uit Vlaamse immigranten. De Vlaamse allochtonen kregen in het buitenland al snel de naam 'ruwe, onbeschofte, verachte kerels' te zijn, 'vadsig van karakter, laag, gemeen, kruipend van aard, wantrouwig, gierig en vraatzuchtig', om het met de woorden van Stijn Streuvels te zeggen.

De verlossing kwam er uiteindelijk met de afschaffing van de octrooirechten in 1860, die het voor de arbeiders mogelijk maakte net buiten de stad te gaan wonen, maar vooral voor de fabrieken om eindelijk uit te breiden. In een mum van tijd werd rond de middeleeuwse stad een gordel getrokken van treinsporen en rokende fabrieksschoorstenen, met daaraan als bloemblaadjes verbonden de nieuwe stadseilanden: Ekkerghem, Brugse Poort, Rabot, Muide, Tolhuis, Macharius, Heirnis, Ledeborg.

NIEUWE EEUW, NIEUW TIJDPERK

Het jaar 1900 luidde voor Gent niet zomaar een nieuwe eeuw, maar een heel nieuw tijdperk in. De explosieve bevolkingsgroei, die in de eeuw voordien zo bepalend was geweest voor de ontwikkeling van de stad, normaliseerde na 1900 snel. Er was weer sprake van een natuurlijke aangroei. De stad kon zich eindelijk wagen aan het uitvoeren van het hoognodige infrastructuurwerk, zoals de aanleg van het openbaar stadsvervoer, het vrijmaken van pleinen en monumenten, de uitbreiding van de haven. Er kon zelfs al een extraatje af, zoals een groots opgevatte wereldtentoonstelling in 1913. Ondertussen klommen de Gentse prominenten steeds hoger op in de nationale politiek, met als hoogtepunt de aanstelling van Edward Anseele tot minister van Openbare Werken in 1918, nadat hij de titel van 'president van België' resoluut had geweigerd van de Duitse bezetter.

Hoewel de Eerste Wereldoorlog in Gent diepe morele wonden had geslagen, kwam de stad de 'grooten oorlog' economisch en politiek vrij snel te boven. De textielnijverheid had nauwelijks te lijden gehad en overschreed in een mum van tijd het vooroorlogse productiepeil. In de Gentse katoennijverheid werden in 1937 nog 14.337 mensen tewerkgesteld, bijna evenveel als in het topjaar 1830. Maar deze goede cijfers konden niet verhullen dat het belang van Gent in de totale Belgische katoenverwerking was weggezakt tot onder de helft. Tegen de nieuwe machineparken die concurrerende textielsteden hadden geïnstalleerd,

konden de Gentse bedrijven, die puur op arbeid draaiden, toen al niet meer op. Na de Tweede Wereldoorlog zouden die problemen niet verminderen.

GENT LIKT ZIJN OORLOGSWONDEN

Op 8 mei 1945 capituleerde nazi-Duitsland. In Gent stroomde het volk toe om de parade van geallieerden en verzetsleden van dichtbij mee te maken. Er werd met vlaggen gezwaaid en er werd gehuild. Het applaus was oorverdovend. Oudere inwoners van de stad staarden de Britse en Amerikaanse troepen vol ongelof na: dat ze dit nog mochten meemaken.

Euforie en ongelof, die twee emoties bepaalden de nadagen van de Tweede Wereldoorlog in Gent. Nu de oorlog echt voorbij was, moest het leven verder gaan. Kinderen moesten naar school, vaders aan het werk, moeders naar de markt en de machines weer aan het draaien.

Al bij al verliep de heropstart in Gent behoorlijk vlot. Onder meer omdat de haven nagenoeg ongeschonden uit de oorlog was gekomen, kon Gent voor het eerst in jaren de concurrentie met buitenlandse havens aan. Rotterdam, Hamburg en Le Havre waren zwaar beschadigd door bombardementen. Gent en Antwerpen konden vrijwel meteen opnieuw aan de slag.

Ook de Gentse textielindustrie beleefde een vliegende herstart. De vraag naar textielproducten was groot, de machines waren intact, de grondstoffen voorhanden. In een mum van tijd produceerde Gent weer op hetzelfde peil als vóór de oorlog.

Goed begonnen was hier echter niet half gewonnen: het voordeel dat Gent na de oorlog had gehad, draaide snel op een nadeel uit. Andere productiecentra, die wel door oorlog geteisterd waren, hadden hun machines vervangen door de nieuwste modellen. In Gent waren de machines gemiddeld vijftig jaar oud. De concurrentie was moordend, maar het optimisme bleef groot.

HET GENTSE 'ZWEETSYSTEEM'

De Gentse textielindustriëlen waren niet van plan hun machinepark te vernieuwen. Ze zouden de productie wel opdrijven door het werk wat beter te organiseren. In het begin van de jaren vijftig werd in de Gentse textiel het ene na het andere onderzoek gevoerd om bedrijven beter te organiseren. Elk onderzoeksresultaat werd met grote precisie vertaald op de werkvloer: er kwamen tellers op de machines; de lichten werden zo weinig mogelijk aangezet; de machines werden 'strategisch opgesteld', zodat één arbeider er meerdere tegelijkertijd kon hanteren; de eet- en plaspauzes werden strikt gelimiteerd; er kwamen cursussen voor arbeiders over omgangsvormen met elkaar en de directie; er kwamen selectieprocedures voor kandidaat-arbeiders.

Al die maatregelen bleven niet zonder effect: tussen 1947 en 1960 steeg de productiviteit in de spinnerijen per arbeider met niet minder dan 44 procent. En dat terwijl de lonen amper werden aangepast. Voor de patroons moet het een succes geweest zijn. Maar het genoegen was niet bepaald wederzijds.

Al in de jaren vijftig klaagden de textielvakbonden over het stijgende aantal ongelukken in de fabrieken. 'Het zweetsysteem', zoals de Gentse Textielbond de veranderingen in 1951 omschreef, vroeg van de arbeiders het onmogelijke. Ook het feit dat oudere werknemers massaal aan de deur werden gezet in ruil voor jonge kerels, stuitte op protest. De directeurs deden echter ook tegemoetkomingen: er werden eetzaal opgericht in de fabrieken, de hygiëne werd verbeterd, er kwam zelfs een fonds tegen arbeidsongevallen. Maar de stijgende werkdruk, de vrees voor jobverlies en de lage lonen, maakten dat de textiel vanaf de jaren zestig een slechte reputatie had onder de Gentse arbeiders.

Elders en beter, dachten ze, en daarvoor moesten ze gelukkig niet eens al te ver. In de haven waren een paar nieuwe bedrijven neergestreken. In juli 1962 koos het gloednieuwe staalbedrijf nv Sidérurgie Maritime niet toevallig voor de Gentse haven als thuisbasis. En enkele jaren later streek het Zweedse Volvo Cars neer in Gent, met zijn eerste fabriek buiten Zweden. De lonen waren hoog en de arbeidsomstandigheden goed. Steeds meer textielarbeiders verkasten dan ook zo snel ze konden naar deze nieuwe industrieën en lieten de spinnerijen en weverijen in de binnenstad achter.

Voor de arbeiders die vertrokken, vond de textielsector amper vervanging. Tot dan toe had de textiel altijd kunnen rekenen op generatiearbeiders. Het werk aan het weefgetouw werd al sinds de negentiende eeuw doorgegeven van vader op zoon, van moeder op dochter. Elke fabriek had wel zijn eigen textiefamilies. Na de Tweede Wereldoorlog werd het onderwijs echter radicaal gedemocratiseerd zodat ook kinderen van textielarbeiders konden studeren. De natuurlijke instroom van arbeiderskinderen in de textiel viel daardoor weg.

DE TEXTIEL WERFT AAN

Tegen het begin van de jaren zestig kampten alle Gentse textiefabrieken met zware personeelstekorten. Vooral de nachtploegen waren chronisch onderbehand. Voor de dagploegen kon er nog een beroep gedaan worden op vrouwen – omdat zij niet in aanmerking kwamen voor jobs in de haven of metaal, waren ze in de textiel achtergebleven. Maar nachtwerk was toen voor vrouwen verboden, zodat deze ploegen niet meer bezet raakten.

Het personeelstekort was begin jaren zestig zo dramatisch geworden dat kosten noch moeite werden gespaard om arbeiders te vinden. Om de jongeren te overtuigen toch voor textiel te kiezen, werd in 1964 de Textielschool Henri